

Формування читацьких умінь молодших школярів

У статті аналізується проблема формування читацьких умінь молодших школярів. Визначається коло базових умінь, розвиваючи які, учень отримує здатність глибоко сприймати і розуміти той чи інший художній твір, його місце в літературі.

В статье анализируется проблема формирования читательских умений младших школьников. Определяется круг базовых умений, развивая которые, ученик получает способность глубоко воспринимать и понимать то или иное художественное произведение, его место в литературе.

The problem of forming reader skills of junior schoolchildren is analysed in the article. The range of basic skills, which help to develop a pupil's ability to perceive and understand a literary work and its place in literature, has been defined.

Проблема, яку ми почали розглядати у нашій роботі, вже не одне століття хвилює науковців різних рівнів. Нею займалися педагоги (Сухомлинський В., Бех І.), психологи (Виготський Л., Рубінштейн С., Костюк Г., Леонтьєв О., Лурія О.), методисти (Вашуленко М., Прищепка О., Савченко О., Мовчун А.), учителі-практики (Юрчишин Г., Наумович Л., Шагарова Н.) тощо. Тому й існує так багато поглядів на цю проблему, багато до пояснення суті її, виникнення й походження.

Уміння, як зазначають науковці, мають своєю основою перенос операцій. Іншими словами, будь-яка нова дія в нових умовах або у відношенні до нових об'єктів потребує опори на подібність умов або речей за ознаками, що є істотними для мети діяльності. Уміння – це закріплені способи застосування знань у практичній діяльності [6, с. 59]; більш чи менш досконалі способи виконання певних дій, що ґрунтуються на знаннях чи навичках, набутих людиною в процесі діяльності [2, с. 165]. Педагоги під умінням розуміють частину навички (Левітов А.М.), вищу людську властивість (Платонов К.К.), первинний ступінь у засвоєнні навички (Кабанова-Меллер Е.Н.) [1, с. 34].

Успіх будь-якої діяльності залежить від умінь їх виконувати. Уміння є там, де знання певної справи поєднується з вправністю під час виконання тих дій, з яких складається ця діяльність [4, с. 405].

Навчальна діяльність характеризується діями, операціями, які являють собою способи досягнення її цілей. Вони виробляються в процесі самої діяльності, узагальнюються, перетворюються в нові ситуації, об'єднуються в певні системи, які стають основою умінь здобувати знання й ними користуватися, умінь учитися. Важливість цих умінь давно визнана в психології та дидактиці. Але, незважаючи на ґрунтовне висвітлення проблеми умінь, суть поняття «уміння» деякими науковцями інтерпретуються по-різному. Однак учені сходяться на тому, що уміння ґрунтуються на знаннях та навичках, а знання обов'язково входять до фонду умінь, і питання про їх взаємозв'язок найбільш досліджений.

Отже, узагальнивши всі визначення, можемо сказати, що уміння – це заснована на основі знань та навичок готовність людини успішно виконувати певну діяльність.

Уміння поділяють на специфічні й узагальнені, прості та складні; специфічні (предметні), загальнонаукові (інтелектуальні), організаційно-пізнавальні й трудові. Ми ж розглядаємо читачські уміння.

Перелік умінь літературно-художнього розвитку учнів зводяться до таких:

1. Засвоєння моральної й естетичної цінності твору; здатність сприймати художнє мистецтво; особливості художньої мови письменника; здатність сприймати духовні цінності твору.

2. Розвинутий художній смак і вміння самостійно оцінювати художній твір.

3. Базові (елементарні) поняття літератури.

4. Необхідність читання і зацікавленість ним; наявність мотивів читання; постійне розширення кола читання, досвіду, розширення форм залучення до читання (уроки читання, позакласне і позашкільне читання, що має обов'язково включати полікультурний компонент, зокрема твори представників громад інших національностей);

5. Розвиток літературно-творчих здібностей і повноцінність сприймання художнього твору в процесі читання; здатність сприймати образність мови; культура і виразність мови та мовлення.

6. Бібліотечно-бібліографічні уміння працювати з книжкою; володіння основними методами роботи з книжкою.

Аналізуючи передбачені програмою уміння, можна вказати на відображення в них тих «сходинок», піднімаючись якими, учень збагачується здатністю глибоко сприймати і розуміти художній твір і літературу взагалі.

Звичайно, ми не вважаємо, що така класифікація умінь розкриває всі їх особливості, проте вона дає можливість осмислювати сутність передбачуваних програмою умінь і їх поступове ускладнення.

Передбачені програмою уміння показують, що укладачі програми враховують загально-психологічні особливості розвитку учнів відповідних класів. А саме: перелічені уміння стають засобом, який загально-психологічні якості зміни проявляє у вигляді специфічних властивостей читацької еволюції учня і виступає як сходинки цієї еволюції від класу до класу.

Отже, перелічені програмою уміння виступають як віхи, що пунктирно окреслюють шляхи читацького розвитку, проте не вказують на форми і види роботи необхідні для цього розвитку.

Сам факт переліку умінь учнів, включення до програми переліку умінь, що відображають етапи зростання літературознавчої та естетичної культури учня і слугують орієнтиром у методичних підходах – з метою планування роботи вчителем, вказує на важливість літературної освіти школярів. Проте уміння, про які йдеться в програмі, не стали до цього часу предметом детального розгляду в підручниках і посібниках з методики викладання читання. Учитель нерідко відчуває труднощі у виборі форм і методів роботи, які забезпечують емоційність, розвивають творчу уяву учнів, їхню здатність до співпереживання, розуміння ними естетичної ролі твору. Без цього говорити про літературну освіту учня, сформованість його умінь сприймати і розуміти літературу просто неможливо.

Тому, крім переліку читацьких умінь і навичок учнів, учитель має бути озброєний розумінням етапів їх формування, послідовності видів роботи, в яких ці уміння формуються. Тому, на наш погляд, слід виділити ще й уміння давати реально-критичну оцінку твору, героям, подіям, про які йдеться в творі, емоційну схвильованість, здатність до співпереживання, уміння давати самостійну оцінку твору.

Аналіз чинних підручників показав, що існує потужна методична основа для формування вищеназваних читацьких умінь. Так, вже в 2 класі учням пропонуються завдання, які стимулюють розумову діяльність: «Як ти гадаєш?..», «Поміркуй...», «Чим схоже?..», «Чим відрізняється?..». Наприклад, після роботи з оповіданням «Діти

вулиці» Януша Корчака вчитель спонукає учнів до зв'язної розповіді про зміст твору і тим самим формує емоційну схвильованість. Також учні вчать уважно слухати читання вчителем літературного твору, розуміти його фактичний зміст, користуватися найпростішими інтонаційними засобами виразності; розрізняти казку, вірш, оповідання, загадку, скоромовку (практично); визначати послідовність подій у творі; порівнювати зв'язок заголовка зі змістом твору; складати картинний план, простий план до невеликого твору; визначати загальний емоційний настрій твору; помічати, пізнавати у тексті яскраві, образні слова, вирази (епітети, порівняння, метафори – без вживання термінів); визначати тему та основну думку твору (з допомогою вчителя); брати участь у найпростіших формах інсценізації.

Також формуються вміння пов'язані з емоційно-оцінним ставленням до змісту твору: відтворення уявних образів, передача своїх вражень, почуттів від прочитаного за допомогою зв'язних висловлювань, встановлення загального емоційного настрою твору тощо.

В 3 класі продовжується розпочата робота у 2 класі, проте на більш глибокому рівні. Учні ознайомлюються з таким специфічним жанром як «П'єса-казка». Він спонукає учнів до глибокої концентрації над прочитаним, до уміння образно мислити та співпереживати героям.

У 4 класі коло читацької діяльності школярів розширюється, водночас поглиблюються, упорядковуються і систематизуються їхні знання щодо раніше відомих авторів і жанрів творів, удосконалюється навичка читання, уміння працювати з текстом, розвиваються загальнонавчальні уміння. У процесі читання творів різних жанрів формується ставлення дітей до навколишньої дійсності, розвиваються естетичні, етичні почуття, літературні творчі здібності, збагачується мовлення. Цікавим є розділ «Біблійні легенди», де учні ознайомлюються з легендами «Вавилонська вежа», «Каїн і Авель», які вчать співпереживати, висловлювати власне ставлення до прочитаного.

Отже, формування читача – це формування людини з розвиненими емпатійними почуттями, толерантністю до національних меншин, уміннями, насамперед, глибоко, щиро захоплюватись образами і ситуаціями твору, сприймати його на рівні своїх можливостей. Це означає згоджуватись і сперечатись з автором, не бути байдужим до долі героїв.

Список використаних джерел та літератури

1. Бугрій О. Формування інтелектуальних умінь школярів / Бугрій Олена // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 34-35.
2. Гоноболін Ф.Н. Психологія: Навчальний посібник / Ф.Н. Гоноболін. – К.: Вища школа, 1975. – 264 с.
3. Загальна психологія: Навчальний посібник / О. Скрипченко, Л. Волинська, З. Огороднійчук та ін. – К.: А.П.Н., 1999. – 463 с.
4. Навчання і виховання учнів 4 класу: Методичний посібник для вчителів / упор. О.Я. Савченко – К.: Початкова школа, 2005. – 640 с.
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–2 класи. – К.: Початкова школа, 2001. – 296 с.
6. Психологія / за редакцією В.А. Крутецького. – К.: Вища школа, 1978. – 284 с.
7. Савченко О.Я. Читанка: Підруч. для 2 кл. / О.Я. Савченко. – К.: Освіта, 2002. – Ч.І. – 126 с.
8. Савченко О.Я. Читанка: Підруч. для 2 кл. / О.Я. Савченко. – К.: Освіта, 2004. – Ч.ІІ. – 143 с.
9. Савченко О.Я. Читанка: Підруч. для 3 кл. / О.Я. Савченко. – К.: Освіта, 2004. – Ч.І. – 142 с.
10. Савченко О.Я. Читанка: Підруч. для 3 кл. / О.Я. Савченко. – К.: Освіта, 2004. – Ч.ІІ. – 143 с.
11. Савченко О.Я. Читанка: Підруч. для 4 кл. / О.Я. Савченко. – К.: Освіта, 2004. – Ч.І. – 159 с.
12. Савченко О.Я. Читанка: Підруч. для 4 кл. / О.Я. Савченко. – К.: Освіта, 2004. – Ч.ІІ. – 175 с.